
Н.О.Білоус*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАПРОВАДЖЕННЯ МАґДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА В КИЄВІ

Стаття присвячена контрверсійній в українській історіографії проблемі запровадження маґдебурзького права в Києві. Автор на підставі актів Литовської метрики, а також шляхом порівняльного аналізу з іншими містами Великого князівства Литовського обґрунтовує власний погляд щодо датування першого привілею на маґдебурзьке право Києву, доходючи висновку, що це право утверджувалося в місті поступово з наданням привілеїв 1498, 1502, 1514, 1516 рр.

Міське право, що поширювалося в містах Центрально-Східної Європи у XIII–XVI ст., містило взірці міського устрою, вироблені в німецькому місті Маґдебург. Його відрізняли такі риси, як незалежність міської громади від місцевих державних адміністративно-судових установ, право міщан на користування загальноміською нерухомістю та право приватної власності на міські земельні ділянки. У сукупності ці чинники значною мірою сприяли соціально-економічному розвитку міст.

У часи середньовіччя маґдебурзьке право нерозривно пов'язувалося із заснуванням (лат. locatio) нових міст. Запровадження нової організаційної моделі міської громади супроводжувалося прибуттям значних мас поселенців і кардинальними соціально-економічними перетвореннями. Ця модель передбачала крім правової автономії міської громади ще й особисту свободу для міщан, регулювання їх повинностей, а також просторову перебудову міст¹. Урбанізаційний процес супроводжувався наданням локаційних привілеїв. У XIII ст. локаційний рух охопив дві наймогутніші тоді в Центрально-Східній Європі монархії – Чеське та Угорське королівства. Тільки у третій чверті XIII ст. у Чехії та Моравії виникло 41 місто. Після включення Владиславом Локетком Сілезії до складу Чеського королівства на початку XIV ст. локаційний рух розгорнувся в усіх землях Польського королівства так, що на кінець XV ст. у ньому нараховувалося 556 міських осередків².

Перша хвиля поширення маґдебурзького права на українських землях припала на другу половину XIII ст., коли в Холмі, Перемишлі, Львові, Володимирі з'явилися німецькі громади. «Експортоване» німецькими колоністами міське право залишалося тривалий час юридичною формою існування тільки тих громад, які постали в містах Галицько-Волинського князівства. Із включенням західноукраїнських земель до складу Польського королівства урбанізаційний процес на землях Галицької Русі інтенсифікувався: до кінця XIV ст. тут відбулося 37 локацій, у XV ст. – 73. Виникнення міст у цьому регіоні було викликано передусім необхідністю захисту їх від частих татарських, турецьких, молдавських нападів³.

У часи пізнього середньовіччя урбанізаційний процес на теренах Наддніпрянщини на довгі роки був загальмований монгольською навалою середини XIII ст. Протягом тривалого часу за наказами правителів Золотої Орди в Південній Русі знищувалися міські укріплення, а численні внутрішні війни, усобиці і наїзди кочовиків, пов'язані з грабунками й пожежами, спричиняли занепад міст. Відомо, що розвиток міських осередків у цьому регіоні був достатньо інтенсивним: за підрахунками істориків, перед монгольською навалою в Київській Русі налічувалося близько 70 поселень міського характеру – 30 з них з'явилися в IX – на початку XI ст., 12 – в XI – у першій половині XII ст. і ще 28 – в середині XII – середині XIII ст.⁴ Найбільшим містом за розмірами й чи-

* Білоус Наталія Олексіївна – канд. іст. наук, наук. співроб. центру досліджень проблем соціальної історії Інституту історії України НАНУ.

сельністю населення був Київ. Загальна його площа на той час становила 360–380 га, коефіцієнт щільності міської забудови – приблизно 60%, кількість усіх будівель – близько 8 тис., що означає, що в місті могло проживати близько 50 тис. осіб⁵. Єпископ Тітмар Мерзебурзький у 1018 р. писав про Київ як про «велике місто, яке є столицею держави, де нараховується близько 400 церков і 8 торговиськ»⁶. Ці дані красномовно свідчать про те, яким був Київ перед монгольською навалою і яким він став згодом, коли в результаті спустошливих набігів татар його населення скоротилось у десять разів.

Ситуація докорінно змінилася з входженням у XIV ст. Волині і Київщини до складу Великого князівства Литовського. Першими привілеї на маґдебурзьке право дістали міста сусідньої Волині: Луцьк (1432, підтвердження 1497, 1503 рр.), Кременець (1438, підтвердження 1536 р.), Володимир (1490-ті рр., підтвердження 1509, 1532 рр.)⁷, а також кілька приватновласницьких містечок на проханя їхніх власників. У XV ст. деякі елементи «німецького права» почали проникати на землі Київщини, про що свідчать, зокрема, документальні згадки про існуючі війтівські уряди в Житомирі, Овручі, Києві, Черкасах, Острі, Путивлі. Найраніше серед цієї групи міст маґдебурзьке право отримав Київ.

Відсутність оригінального привілею на маґдебурзьке право, наданого київській міській громаді, та будь-яких його копій спричинило багато дискусій в історіографії щодо точності його датування. Такі відомі історики, як М.Закревський і В.Щербина відносили цю подію на кінець правління великого князя литовського Вітовта, тобто на першу чверть XV ст.⁸ В.Антонович вважав, що маґдебурзьке право функціонувало в Києві з середини XV ст.⁹ І.Каманін, Ф.Леонтович, П.Клепатський, М.Грушевський припускали, що такий привілей міг бути наданий Києву лише наприкінці того століття¹⁰. Сучасні українські історики датують цю подію 1494–1499 рр.¹¹ Останніми, хто спробував розв'язати проблему початків київської маґдебурґії, були російська дослідниця Т.Круглова, яка у своєму дослідженні «вираховувала» точну дату надання привілею – 31 серпня 1498 р.¹², та О.Русина, яка детально й критично проаналізувала всі версії своїх попередників у ґрунтовній статті «До проблеми початків київської маґдебурґії»¹³. Утім, і досі питання про дату запровадження маґдебурзького права в Києві залишається відкритим. Повністю погоджуючись із більшістю аргументів, наведених авторкою згаданої статті, і, особливо, з думкою про те, що «"києво-маґдебурзьку" проблему слід розглядати не як локальну, а в дещо ширшому, ніж досі, контексті», пропонуємо також свої міркування із цього приводу. Варто підкреслити, що коло джерел для дослідження даної проблеми є вкрай обмеженим. Усі дослідники реально могли скористатися лише двома документами Олександрової доби – привілеєм від 26 травня 1494 р. та великокнязівським листом, виданим киянам 14 травня 1499 р. – про ці документи й ітиметься далі.

У XV ст. політичне та соціально-економічне становище Києва визначалося не тільки наслідками великої монгольської навали середини XIII ст., а й подальшими майже щорічними нападами ординських ханів на землі Київщини. Зі стабілізацією політичного життя в регіоні в часи правління князя Олелька (1440–1455 рр.) та його сина Симеона (1455–1470 рр.) настав період економічного й культурного відродження Києва, який був значним центром розвитку ремесла і торгівлі. Свідченням зростого економічного потенціалу Києва стала відбудова пам'яток мурованої архітектури давньоруського часу. Про реставрацію Успенського собору Києво-Печерського монастиря в 1470 р., як про визначну подію, ідеться в Густинському літописі¹⁴.

Смертю князя Симеона Олельковича 3 грудня 1470 р. було перервано подальше зростання політичної ролі як Києва, так і Київського князівства. 1471 р. великий князь литовський і король польський Казимир IV ліквідував Київське князівство, перетворивши його на воєводство. Призначеного на уряд київського воєводи

католика Мартина Гаштольда кияни двічі відмовлялися прийняти і навіть не впустили до міста. Лише силою зброї, після придушення опору городян, воєводі вдалося вступити на уряд¹⁵. Ці події спонукали Казимира IV видати законодавчі акти, що гарантували збереження ustalених раніше норм життя Києва і Київської землі – земський привілей, адресований усім мешканцям Київської землі (передусім, шляхті) та привілей київським міщанам, що регламентував їхні права¹⁶. Останній, очевидно, став основою для підтверджувального привілею, виданого згодом на прохання киян сином Казимира – великим князем Олександром у 1494 р.

Розгром Києва силами кримського хана Менглі-Гірея восени 1482 р. знову надовго загальмував його розвиток. Наслідки цієї події були вкрай трагічними для міста: населення значно зменшилося, у полон потрапив київський воєвода Іван Ходкевич, татари пограбували собор св. Софії і Печерський монастир, а літургічне начиння звідти переслали в дар московському правителю Івану III¹⁷. Спустошливими виявилися вторгнення кримських татар на землі Київщини в 1489, 1493, 1501, 1506 рр. Про неспокійний характер життя в Києві розповідали тогочасні іноземні мемуаристи. Так, німецький хроніст із Гданська Каспар Вейнріх описав події 1489 р. у Києві: «...влітку вийшли татари й турки з жінками і дітьми, трьома металевими машинами і 100 тисячами людей..., сплюндрували місто Київ і вирушили далі...»¹⁸. Однак, завдяки своєму географічному розташуванню Київ і в подальші часи не втрачав значення важливого економічного центру українських земель, тому чисельність його населення поступово відновилася за рахунок новоприбулих поселенців із Полісся. До того ж, на відбудову міста литовський уряд мобілізував з усіх земель Великого князівства Литовського 40 тис. війська та 20 тис. «людей з топорами» (теслів) на «роботу київську»¹⁹. Можливо, що тоді ж Казимир IV запровадив уряд вїйта в Києві для організації міської громади та для ефективного керування нею. Оскільки подібний до наданих іншим містам привілей, який міг би підтвердити цей факт, не зберігся, не виключаємо й того, що такий уряд міг бути запроваджений у Києві й дещо пізніше – на початку правління великого князя литовського Олександра – в 1492–1494 рр., як це відбувалось у деяких містах держави, де право призначення вїйта було прерогативою верховної влади²⁰.

Найдавніша документальна згадка, що свідчить про функціонування уряду вїйта в Києві, зафіксована у великокнязівському привілеї, виданому київським міщанам 26 травня 1494 р. У ньому визначалися такі функції і компетенція вїйта в місті: він був зобов'язаний наглядати за дотриманням ладу в місті, дбати про його пожежну безпеку, стежити за тим, щоб мешканці Києво-Подолу не палили свічок у своїх дерев'яних житлах. Вїйтові надавалося право стягувати штрафи з порушників пожежної безпеки, що раніше було прерогативою київського воєводи:

«Такеж коли вночы со огнем на месте в домех сѣжывали, ино за то на них вины воєвода бириваль, и мы то им отложыли, нехай о том войтъ вѣдаеть какъ маеть то в грозмѣти. А естлибы не хотел войтъ того смотрѣти, а тою нерядностью, которая бы ся от огню мѣсту шкода стала, тогда мы маем сами за то виною нашею карати»²¹.

Усі інші важливі функції міського управління на той час виконувалися воєводськими урядниками: осьмники займалися збором певних торговельних оплат, тивуни – судочинством, а також виконанням, згідно з наказом воєводи, різних доручень адміністративного характеру.

Спираючись на згадки в названому привілеї про «местское право», М.Грушевський і П.Клепатський ототожнили його з «німецьким» або магдебурзьким правом²². Підґрунтям для цих припущень були відомості про наявність вїйтівського уряду в місті, а також згадки про міщан і міських слуг:

«...А мещаном и слугам местским с послы ув Орду не ходити. А хто мещанку из домом пойметъ в мѣстском правѣ, тот мает службу тую ж служыти, которая перво с того дому шла».

Безперечно, у містах з маґдебурзьким правом «мїстское право» ототожнювалося з «німецьким». Однак для українських міст значення цього терміну було дещо ширшим, воно охоплювало сукупність тих правових норм, якими керувалося населення того чи іншого міста²³. Дослідники майже не звертали увагу на те, що в цьому привілеї спадкові права міщан регулювалися не нормами «німецького права», а великим князем, до того ж, не бралися до уваги посилання на традиційні правові норми «Руської правди»:

«А в кого, што вкрадуть и выймут лицем в татя, а того еще будет в дом свой не вноси, а жона и дѣти не поживали, жона и дѣти от того прави. А тать мочиль будеть заплатити со своего дому и он заплати. А татя казнити по его дѣлом подле права. Пак ли не будет татєви чымъ заплатити, ино и лица у двор не брати, отдати истцу в кого вкрадено. А холопу и робѹ не верити, ани на светочство их не пуцати. А ни суда с невольным не надобє. А вина и гривны по-старому»²⁴.

Варто звернути увагу й на той факт, що в акті 1494 р. не згадується про таку важливу складову маґдебурзького права, як прийняття до міського громадянства – будь-який мешканець Києва міг вільно й безперешкодно залишити місто без сплати внеску до міської скарбниці, тоді, як у містах на маґдебурзькому праві такий внесок був обов'язковим:

«А который мещанинъ по своему нещастью всхочет пойти до иного города або мѣста, а маючи свое што влостное, ино ему волно продати, а любо пойти со всем своим у Великое князство Литовское, а не за границу... А коли заповеди о поганстве не будеть, а который мещанин з мѣста въедет, на том вины за то не брати».

Закінчується цей привілеї словами, які дали підставу деяким історикам XIX і XX ст. для припущення щодо існування маґдебурзького права у Києві ще в першій третині XV ст.:

«И всем есмо пожаловали мещан киевских и все посполство по давному какъ было за великого князя Витолта, бо мы никому новины не велим вводити а старины рухати». При цьому дослідниками ігнорувался той факт, що даний привілеї мав підтверджувальний характер і зафіксував лише ті норми міського життя, які склалися ще за часів правління Вітовта і Казимира IV, на що і вказувалося на його початку²⁵. Нововведенням у ньому, можливо, було лише положення про обов'язки вїйта.

Отже, з привілею 1494 р. впливає тільки те, що київську міську громаду на початку правління великого князя литовського Олександра очолював вїйт, що свідчило про існування елементів «німецького права» в міському устрої Києва. Однак київський вїйт був наділений лише обмеженими адміністративними функціями, а до судової влади не мав жодного стосунку. Міська громада на той час жила й керувалася власним «звичаєвим правом» та деякими нормами, успадкованими від «Руської правди». Надання маґдебурзького права означало б не просто упривілеювання міста, а, передусім, формальне піднесення його статусу, доволі актуальне у середині 1490-х рр., коли постав проект передачі «Києва и иных городов» братові великого князя литовського Олександра – Сигізмунду, який мав би перетворитися на співправителя Литовської держави²⁶. Але з огляду на те, що цей проект зіткнувся з потужним опором як у середині держави, так і ззовні – з боку Івана III, – то він залишився нереалізованим. Це певною мірою прояснює, чому великий князь Олександр на певний час «охолов» до нього²⁷ і повернувся до цієї ідеї дещо пізніше, у зв'язку з іншими обставинами.

Найраніша документальна згадка про функціонування маґдебурзького права в Києві міститься у великокнязівському листі, виданому 14 травня 1499 р. на прохання воеводи й адресованому міським урядникам та всім міщанам Києва – «Лист до войта и мещан киевских з стороны пожитков з мѣста Киевского воеводе киевскому прыходячыхъ». Метою видачі цього документа було розв'язання конфлікту, що виник між новоствореною міською владою і воево-

дою з приводу перерозподілу доходів від воєводи на користь міської громади та сфер впливу в місті. На початку документа зазначено:

«Войту міста Киевского, бурмистром и радцомъ, и всимъ мещаном. Што жаловал намъ очевисто на васъ воевода киевский князь Дмитрей Путятичъ, што ж которыи вряды и пошлыны городский первыи воеводы заведали и тыи вряды роздавали, и пошлыны биривали на город, ино какъ есмо дали вам право Немѣцкое и вы дей тыи вси вряды и пошлыны городский за себе забрали» (підкреслення – Н.Б.)²⁸.

З огляду на зміст цього великокнязівського листа, можна припустити, що його було видано через певний проміжок часу після надання Києву привілею на магдебурзьке право – тобто, хронологічний період, що, по-перше, увібрав конфлікти між воєводою й новоствореною міською владою; по-друге, час, витрачений посланцями на дорогу від Києва до Вільна та на поїздку у зворотному напрямку; по-третє, на обговорення цього питання і прийняття рішення та оформлення відповідного листа у великокнязівській канцелярії. Якщо взяти до уваги подібні ситуації в інших містах Великого князівства Литовського, які в той час також отримали магдебурзькі привілеї – у Полоцьку (отримав привілей 4 жовтня 1498 р.) та Мінську (14 березня 1499 р.), – можна помітити, що подібні конфлікти там виникли відповідно через п'ять і дванадцять місяців після запровадження магдебурзького права. Із цього приводу міським громадам Полоцька і Мінська також було видано подібні за змістом великокнязівські листи. Особливо жорсткий опір новим міським порядкам чинили намісник воєводи і бояри у Полоцьку. Для врегулювання конфліктів у цьому місті великий князь литовський Олександр видав два листи: 12 липня 1499 р. і в грудні 1500 р.²⁹ У Мінську через п'ять місяців після запровадження магдебурзького права великий князь литовський за скаргою мінського намісника князя Богдана Івановича Заславського на «войта менского, на бурмистров, и радец и на всех мещан» видав листа, яким задовольнив ряд вимог намісника щодо обмеження прав міської громади³⁰. На ці факти вперше звернула увагу Т.Круглова, «вирахувавши», як уже згадувалося, вірогідну дату надання магдебурзького привілею для Києва³¹, що, на нашу думку, є малоімовірним, оскільки тогочасний напівзруйнований Київ навряд чи міг отримати такий привілей раніше, ніж Полоцьк, який на той час перебував у більш сприятливих і вигідних умовах розвитку. Т.Круглова пов'язала цю подію також із актом підтвердження Олександром 20 березня 1499 р. так званого «свитка Ярославля» (церковного статуту князя Ярослава) у відповідь на клопотання митрополита Йосифа Болгариновича, який був нібито занепокоєний тим, що внаслідок запровадження магдебурзького обмежилися доходи митрополичої кафедри. В акті, зокрема, зазначено:

«...И приказуем, абы князи и панове нашего римского закону, такъ духовные, какъ и светские, и теж воеводы, старосты и наместники, так римского закону какъ греческого, и тивуны и вси заказники, державцы по городомъ нашимъ, и тежъ по местомъ нашимъ войтове, бурмистрове и радцы, тые, которые здавна отъ продковъ нашихъ права мають майтборские, и тежъ вже которымъ мы тые права немецкие подавали и наперед еще которым инымъ местомъ нашимъ тое право зъ ласки наше дадимъ, – кривды церкви Божьей и митрополиту и епископомъ не чинили, вь доходы церковные и во вси sprawy и суды ихъ духовные не вступалися» (підкреслення – Н.Б.)³².

Висновки Т.Круглової та її ідею щодо визначення точної дати запровадження магдебурзького права в Києві піддала критиці О.Русина, наголосивши при цьому, що в основі висновків російської дослідниці є лише спостереження про те, що у великокнязівському листі від 14 травня 1499 р. зафіксовано факт відмови київських лучників «давати воєводе луки к Великодню и к Божьему Нароженью»³³. Це вказує на те, що наприкінці 1498 р. на Різдво магдебурзьке право в Києві вже функціонувало³⁴. Тому, підсумовує О.Русина, появу такого привілею слід датувати не 1494–1499, а 1494–1498 рр.³⁵

Спираючись на результати власних досліджень, а також усіх згаданих вище істориків, із великою долею ймовірності можемо припустити, що перший привілей на маґдебурзьке право міг бути наданий Києву в жовтні–грудні 1498 р. Зауважимо, що надання привілеїв на маґдебурзьке право містам Великого князівства Литовського саме в цей час було зумовлене причинами політичного характеру й тією дипломатичною ситуацією, що склалася тоді в стосунках великого князя литовського Олександра з Московською державою. У липні 1498 р. він призупинив переговори з посольством великого князя московського Івана III. Відмова вирішувати мирним шляхом накопичені проблеми призвела до того, що обидві сторони – литовська і московська – взяли курс на військові дії³⁶. Готуючись до війни, великий князь литовський намагався заручитись підтримкою городян. На ці обставини звертає увагу й А.Л.Хорошкевич, зазначаючи, що однією з причин запровадження маґдебурзького права в Полоцьку була міжнародна обстановка другої половини 1498 р.: «До осені 1498 р. чітко визначилася не тільки конфронтація двох найбільших східноєвропейських держав, але й невідворотність війни між ними. Забезпечення підтримки міщанам, які надавали значні військові контингенти, було не зайвим, особливо враховуючи близькість Полоцька до можливого театру військових дій»³⁷. Одночасно з Полоцьком, тобто 4 жовтня 1498 р., привілей на маґдебурзьке право отримав Дорогичин, а згодом, очевидно, і Київ.

Привілей на маґдебурзьке право Києву поклав початок оформленню в місті окремої міської юрисдикції. Після цього надання частина міського населення почала поступово вилучатися з-під влади й судової компетенції воеводи та його намісників і переходити в підпорядкування новій міській владі з війтом на чолі. Украв важко реконструювати зміст протографу цього привілею, оскільки наступні його підтвердження – привілеї від 29 березня 1514 р.³⁸ та від 12 січня 1516 р.³⁹ – були більшими за обсягом і значно ширшими в наданні прав. Виходячи зі змісту привілеїв на маґдебурзьке право іншим містам Великого князівства Литовського кінця XV ст. – Полоцьку, Мінську та ін., – можна припустити, що подібні нововведення були запроваджені тоді ж і в Києві. Ці привілеї зазвичай містили таку формулу: «...с права литовского и руского, и которое коли будетъ тамъ перъво держано, въ право Нѹмецкое, которое зоветься маитборское, перемѣняем на вѹчныє часы»⁴⁰. Такі надання служили правовою основою для формування органів міського управління, що складалися з виборних урядників. Так, у Полоцьку, згідно з привілеєм 1498 р., щороку вїт мав обирати двадцять радців, половина з яких була католицького віровизнання, а половина – православної. Рада і вїт обирали двох бурмистрів з-поміж радців. Подібну організацію для міської влади визначив привілей на маґдебурзьке право Дорогичину 1498 р. Різниця полягала в тому, що рада в цьому місті обиралася вїтом разом із міською громадою, а число радців сягало сімнадцяти⁴¹. У Мінську обмежились дванадцятьма радцями, які разом із вїтом щороку обирали двох бурмистрів⁴².

Перша документальна згадка про існування в Києві вїта, бурмистрів, радців міститься у згаданому вже листі великого князя литовського Олександра від 14 травня 1499 р., що свідчить про наявність початкових організаційних форм міського самоврядування. Виходячи з величини міста, чисельність міських урядників у Києві могла сягати на той час дванадцяти осіб. Окрім того, таке число відповідало нормам маґдебурзького права. Можна припустити, що в Києві наприкінці XV – на початку XVI ст., подібно до Полоцька, Дорогичина та Мінська, вїтові належало право обирати міську раду.

Іншими нововведеннями в містах із маґдебурзьким статусом було звільнення міщан від судового підпорядкування воеводським урядникам і передача їх під присуд вїта; звільнення від повинності надавати підводи послам і гінцям; право бути вільними від сплати мита в межах усєї держави; встановлення щорічних ярмарків і щотижневих торгів; право забудови незаселених земельних

ділянок у межах і навколо міста; дозвіл на вільне користування лісом поза містом у радіусі трьох миль; будівництво в центрі міста ратуші й різних об'єктів господарського призначення – міської лазні, крамниць, «комори постригальної», «важниці» та ін.

Аналізуючи великокнязівський лист від 14 травня 1499 р., можна також частково з'ясувати, які права набула київська міська громада. У будь-якому разі, компетенція війтівської влади в місті розширилася. У зв'язку із цим війт і радці не забарилися скористатися отриманими правами та вольностями і почали перебирати на себе найважливіші з них – обвістку (грошовий збір із прибулих до Києва купців і козаків) та функції осмьника, до обов'язків якого входив нагляд за дотриманням моральності мешканцями міста, штрафування порушників, контроль над міським торгом, збір мита і торгових сплат на користь воєводи від привезеної до Києва риби. Крім цього, міщани припинили давати воєводи у торговий день цосуботи «от товару по дензе», від лучників двічі на рік – луки, від ковалів і чоботарів – сокири і чоботи на замок, від приїжджих купців – товари, що падали з перевантажених возів на в'їздах до міста:

«...Тежъ поведал намъ панъ Юрей Пацевичъ, штож которыи купцы коли едутъ с Києва и возы свои товаром тяжко накладывают для мыта, иж бы воезвъ меньшей было, и въ которого купца воз поломится с товаром на одну сторону по Золотыи ворота, а на другую сторону по Почайну реку, ино тот воз с товаром биривали на воєводу киевского...»⁴³.

Із цього приводу воєвода Дмитро Путятич і поскаржився великому князеві, який видав згаданого листа київському війтові та міщанам, забороняючи їм відмовляти воєводи в усталених звичаєм сплатах від ремесел і торгівлі. На порушників цієї постанови мав бути накладений чималий штраф у сумі 100 кіп лит. гр.:

«Прото ж и тыми разы приказуемъ вамъ под виною нашою сто копъ грошей аж бы есте в тыи обестъки и в тоє осмъництво не вступовалися, и дали ему в том впокой. Не хая тыи вряды осмъництво и тыє вси пошълины заведает осмъникъ воєводин подлугъ давного обычая»⁴⁴.

Повертаючи воєводи належні йому раніше доходи від сплати міщанами податків і ремесел, великий князь тим самим обмежував права нової міської влади й поновлював на певний час старі порядки в місті. Причиною такої «непослідовної політики» була, скоріше за все, нестабільність у державі, викликана тривалою війною з Московією. Дмитро Путятич, який очолював військові сили у прикордонному Київському воєводстві, потребував значних коштів на їх утримання, а також на підтримку в належному стані башт, мурів та озброєння київського замку. Водночас він виконував функції великокнязівського посла і виступав посередником у переговорах із кримським ханом Менглі-Гіреєм⁴⁵. Утім, уже через три роки міщани, своєю чергою, поскаржилися великому князеві на воєводу та його урядників в тому, що

«им тяжкость великая ся дѣет, иж пословъ и гонцовъ наших и московскихъ, и волоских, и турецкихъ, и перекопских, и заволских и иных ордынских ... стациєю поднимают и подводы под нихъ дают, и коней, и скарбовъ пословых стерегут, и в Орду з нашими послы ходять, и кони свои под нихъ дают до Орды и зася до нас и подвоєводиных гонцов подводы дают». До того ж, продовжували міщани, від київських тивунів «великии имъ кривды и втиски, и драпежства дѣются», а піддані воєводи, монастирів, шляхти, а також замкові ремісники, торговці, перекупні «и иныи прихожии люди» відмовляються нарівні з ними відбувати міські повинності: «тыи дей вси служобъ местских с ними посполу не служат и поплатковъ не платят, и кликовщины городовое не дают, и в поли сторожи не стерегутъ, и мосту городового не мостят, и ставка под городом не сыплют, и острогу не острожат». Раніше ж вони «с ними посполу службы местские служивали и поплатки плачивали».

Великий князь литовський цього разу прихильно поставився до проблем міщан, про що свідчить його звернення до київського воєводи:

«Ино сам можешъ розумети, кнже воевода, штожъ им однимъ тые службы служачи и поплатки местские платячи, тяжкость великая естъ. Нехай бы в том имъ тяжкости не было. А естли бы которыи люди не хотели в том им помагати, и мы дозволили им такихъ грабити».

У результаті київські міщани одержали великокнязівський лист від 3 грудня 1502 р., яким були задоволені всі їхні прохання – вони отримували звільнення від надання стацій і підвід послам і гінцям, усі шляхетські і духовні піддані, які займалися торгівлею, мали залучатися до виконання міських повинностей. Воеводі наказувалося пильнувати за тим, щоб усі категорії міського населення однаково сплачували міські збори і відбували служби. До того ж, міщан звільнили від судового підпорядкування воеводському тивуну⁴⁶. Так, черговий конфлікт між воеводою і київською міською громадою закінчився перемогою останньої. Аналогічно був розв'язаний конфлікт і в Полоцьку між міською громадою і намісником Станіславом Глібовичем, який

«имъ почаль былъ кривды и втиски великии делати через тое право Майтборское, мощно хотел люди ихъ судити и рядити, и земли ихъ розъезджати, и которыи они мели на тые земли твердости и листы, тыи вси листы въ них поотнималъ, и мещанъ мощно былъ за себе забралъ».

Великий князь литовський у цьому випадку своїм листом від 30 грудня 1503 р. дозволив міщанам вдаватися до крайніх заходів – садити порушників його розпоряджень до в'язниці:

«...А пакъ ли бы которыи люди через то хотели поддатися въ городский присудъ, або за владыку и за бояръ... не хотечи въ ихъ праве Майтборскомъ быти, и мы велели лентвойту и бурмистром, и радцомъ мощно такихъ имати и въ нятстве держать, до тыхъ часовъ, поки мы ихъ о томъ научимъ...»⁴⁷.

Після смерті великого князя литовського Олександра у 1506 р., кияни не одразу почали клопотатися перед новим володарем Литви про підтвердження маґдебурзького статусу міста. Лише через вісім років вони звернулися з таким проханням до Сигізмунда I. Причину такої «затримки» з'ясувати важко. Очевидно, що крім зовнішньополітичних факторів, які могли вплинути на процес надання й утвердження маґдебургії в Києві, існували ще й внутрішні суперечності у самому місті. Тодішній київський вїйт Ганко Онкович, який належав до литовської боярської аристократії і був великокнязівським ставлеником у місті, напевно, не бажав конфліктувати з воеводами. Вірогідно, що тільки після смерті вїйта, а це могло статися близько 1514 р., міщани наважилися звернутися із проханням до великого князя підтвердити маґдебурзьке право місту. Про гостроту всіх суперечностей із центральною владою свідчить згадування у самому привілеї 1514 р. того факту, що великий князь литовський Олександр не хотів дотримуватися умов виданого ним привілею («черес тот привилей свой, зася, в нѣкоторых рѣчах многих, того права не хотел им дрѣжати»).

Привілей, виданий Сигізмундом I 29 березня 1514 р., підтвердив попереднє надання маґдебурзького права київським міщанам і розширив їхні права. Зазначалося, що він надавався на прохання вїйта та всієї міської громади з таким же обсягом прав, що і столичному місту Вільно:

«Били нам чолом вїйт и мѣщане мѣста Киевского, и повелили перед нами, што ж брат ншъ славное памяти Александръ, корол и великий княз его млсть, для полепшеня мѣста Киевского, з ласки своее дал им право немѣцкое, то естъ майтбарское, как мѣщаном римское вѣры, так и греческое, и теж арменское, ажбы они и напотом будучи мѣщане в том правѣ, во всяких члонках справовали ся так, как естъ суполны обычай и устава тых справ, на што ж его млсть и привилей свой под завесиство печатю им дал... И они тыми разы били нам чолом, абыхмо им ласку ншу вчинили, и тое право немѣцкое имъ, мѣсту ншому дали, и подле того привиля брата ншого zostавили... Мають они тое право суполно дрѣжати и так ся в нем справовати, как и мѣсто нше Виленское право майтборское мает и вживает»⁴⁸.

Міщани звільнялися від присуду воєводи та його урядників, а вїтові надавалася необмежена судова влада над ними. Скасовувалася раніше введена «новина», коли з міщан стягувався штраф у сумі 12 кіп лит. гр. на користь воєводи з приводу запалення свічок для освітлення жител уночі. Мешканців, що проживали в межах міської юрисдикції, зобов'язували до сплати загальноміських зборів. До пільг і вольностей економічного характеру, що надавалися «на всякий потреби мїстцкии и на посполитое доброе того мїста», належали запровадження в місті двох щорічних ярмарків, право на шинкування медом, пивом, винами та отримання доходів із них, а також прибутки від м'ясних «яток» і воскобійні. Водночас Сигізмунд I утримувався від передачі київській міській громаді важниці («...А важное в Киевѣ они маот давати, а вага нам и важное мает быти на нас давано по старому»⁴⁹).

Згідно з привілеєм 1514 р., до інших обов'язків міщан належала сплата до королівської скарбниці («господарського скарбу») щорічного загальнодержавного податку на військові потреби («серебщизни»), відбування «сторожовщизни» («сторожю мїти в поли от татар кожного часу, подле давного обычая») та «кликщизни» («на замку ншем Киевском маот они вночи стеречи и кликати, подле стародавнего обычая»)⁵⁰.

По двох роках, у 1516 р., кияни знову звернулися до Сигізмунда I із проханням підтвердити привілей 1514 р. і розширити їхні права. Як можна припустити, до цього їх спонукала та обставина, що під міську юрисдикцію не підпадала ремісничка верства населення Києва, а значить, вона не сплачувала загальноміських зборів і сплат на користь міста. 12 січня 1516 р. міщани отримали бажаний привілей. Його латиномовна копія була вписана до книг Литовської метрики⁵¹. За змістом цей привілей був подібний до попереднього, але крім підтвердження вже існуючих прав міської громади, ще й виводив з-під замкової юрисдикції ремісничі цехи (кравецький, ковальський, цирульницький, золотарський, лучницький, зброярський, кушнірський, шевський) і підпорядковував їх міській юрисдикції, за винятком двох ремісників від кожного цеху, які залишалися працювати на замкові потреби. У привілеї також підкреслювалося, що міщани звільнялися з-під влади воєводи, його намісників, урядників і, зокрема, осьмника, який «с некоторого звичаю в месте Киеве изстари будучого», усе ще силувався стягувати сплати з міщан за виконання судових функцій. Після надання привілею 1516 р. вони вже мали підпорядковуватися лише вїтівській судовій владі. Міщани звільнялися від обов'язку утримувати великокнязівських послів, гінців та військові підрозділи під час постоїв у місті⁵². Київський воєвода Андрій Немирович своїм листом від 9 січня 1518 р. підтвердив свою готовність виконати волю короля і поступитися на користь міської громади деякими своїми доходами, а також передати згадані ремісничі цехи під юрисдикцію міської влади⁵³.

Отже, хоча найраніші відомості про функціонування «німецького права» в Києві припадають на травень 1499 р., можна припустити, що місто могло його отримати в період жовтня – грудня 1498 р. Запровадження магдебургії в Києві, як і в інших містах Великого князівства Литовського, які мали статус прикордонних і де склалися подібні перехідні ситуації, викликало значний опір воєводського уряду. Незважаючи на обмеженість юрисдикції вїта і прав міської громади, майже всі конфлікти з часом були розв'язані на користь нової міської влади. Звільнення в 1502 р. міщан з-під судового підпорядкування воєводського тивуна започаткувало новий етап у самоврядному житті міської громади Києва.

Як показують дослідження польських, литовських та білоруських істориків, запозичене з Західної Європи магдебурзьке право не давало готової моделі й зразків для організації міської влади в містах Великого князівства Литовського. Привілеї містили здебільшого лише загальні вказівки щодо організа-

ції міського уряду або просто відсилали до норм цього права. Загальний і універсальний характер правових приписів призводив до того, що процес оформлення міської юрисдикції і творення органів міського самоврядування розтягнувся на досить тривалий час. Як наслідок, у містах формувалися місцеві особливості у структурі й організації міської влади. Київ не був винятком. Магдебурзьке право утверджувалося в місті поступово, із наданням привілеїв 1498, 1502, 1514, 1516 рр., що зумовило специфіку його подальшого функціонування.

¹ Щигел Р. Проблеми урбанізації Центральної Європи у XII–XVI ст. // Проблеми слов'янознавства. – Вип.42. – Л., 1990. – С.17.

² Там само. – С.21.

³ Horn M. Miejski ruch osadniczy na Rusi Czerwonej do końca XV wieku // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. – Poznań, 1974. – Т.35. – С.72; Miejski ruch osadniczy na Rusi Czerwonej w latach 1501–1648 // Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. – Opole, 1975. – Historia. – Т.13. – С.31–32. Уточнені дані щодо кількості заснованих міст у Руському воеводстві подає Р.Щигел: *Szczygiel R. Lokacje miast w Polsce XVI wieku.* – С.99 (таблиця №8).

⁴ Куза А.В. Социально-историческая типология древнерусских городов X–XIII вв. // Русский город. – Москва, 1983. – С.27–30.

⁵ Толочко П.П. Древнерусский феодальный город. – К., 1989. – С.200.

⁶ Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей. – Киев, 1874. – Отд.2. – С.2. Кількість церков є перебільшеною, на що неодноразово звертали увагу історики.

⁷ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе. – Ч.5. – Т.1: Акты о городах. – К., 1869. – Док. №I, II, IV, V, VI, IX.

⁸ Закревский Н. Описание Киева. – Москва, 1868. – Т.1. – С.41; Щербина В. Борьба Киева за автономію // Київ та його околиця в історії і пам'ятках. – К., 1926. – С.170.

⁹ Антонович В. Исследование о городах Юго-Западного края // Антонович В.Б. Монографии по истории Западной и Юго-Западной России. – Т.1. – К., 1885. – С.164. В основу цієї статті покладене дослідження, написане значно раніше й опубліковане в 1869 р. як передмова до видання «Архив Юго-Западной России» (Ч.5. – Т.1. – С.1–91). У статтях «Киевские войты Ходьки – воротилы городского самоуправления», «Киев, его судьба и значение с XIV по XVI ст.» історик називає іншу дату – 1499 р. Див.: Антонович В.Б. Монографии по истории... – С.197, 253.

¹⁰ Каманин И. Последние годы самоуправления Киева по магдебургскому праву // Киевская старина. – 1888. – №5. – С.141. Ф.І.Леонтович припускав, що магдебурзький привілей міг бути наданий Києву в 1492 р. великим князем литовським і королем польським Казимиром IV (див.: Леонтович Ф. Источники русско-литовского права // Варшавские университетские известия. – Варшава, 1894. – №1. – С.61). На думку П.Г.Клепачського, кияни отримали такий привілей між 1494 і 1497 рр. (див. його працю: Очерки по истории Киевской земли. Литовский период. – Одесса, 1912. – Т.1. – С.321). М.С.Грушевський вважав, що в Києві магдебурзьке право з'явилося наприкінці XV ст., коли воно було запроваджене в головних містах Білорусі (див.: Історія України-Руси. – Т.5. – Л., 1905. – С.230; К., 1994. – С.230).

¹¹ Каталог документів з історії Києва XV–XIX ст. / Упор. Н.Яковенко, Г.Боряк. – К., 1982. – С.159–160; Сас П.М. Феодальные города Украины в конце XV – 60-х гг. XVI в. – К., 1989. – С.175 та ін.

¹² Круглова Т.А. О датировке жалованной грамоты киевским мещанам (из Литовской метрики) // Архив русской истории. – Вып.3. – Москва, 1993. – С.125–144; Её же. Магдебургское право в Киеве: поиск точки отсчёта. – К., 1999.

¹³ Русина О. До проблеми початків київської магдебургії // Самоврядування в Києві: історія та сучасність. Матеріали міжнародної конференції, присвяченої 500-річчю надання Києву магдебурзького права / Ред. В.Андрійко, Н.Білоус, В.Комов. – К., 2000. – С.88–100. Ця стаття з деякими доповненнями до коментарів увійшла до збірника праць Олени Русиної: Студії з історії Києва та Київської землі. – К., 2005. – С.153–171.

- ¹⁴ Густынская летопись // Полное собрание русских летописей. – Санкт-Петербург, 1843. – Т.2. – С.358; *Івакін Г.* Історичний розвиток Києва XIII – середини XVI ст. – К., 1996. – С.94–101.
- ¹⁵ *Клепатський П.Г.* Очерки по истории Киевской земли... – С.59–60.
- ¹⁶ *Русина О.В.* Україна під татарами і Литвою. – К., 1998. – С.123–134.
- ¹⁷ *Гудзяк Б.* Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. – Л., 2000. – С.88.
- ¹⁸ Caspar Weinreichs Danziger Chronik // Scriptorum Rerum Polonicarum. – Т.П. Continet: Chronicorum Bernardi Varovii partem posteriorem 1480–1535. – Cracoviae, 1874. – S.296. Див. також: *Боряк Г.В.* Іноземні джерела про Київ XIII – середини XVII ст. // Укр. іст. журн. – 1981. – №12. – С.32.
- ¹⁹ Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России, издаваемый Киевской комиссией для разбора древних актов. – Вып.2. – К., 1916. – С.2–3, 6–7.
- ²⁰ Див., напр.: Российский государственный архив древних актов в Москве (далі – РГАДА). – Ф.389. – Оп.1. – Д.6. – Л.446, 500; Д.15. – Л.114–114 об.
- ²¹ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Д.5. – Л.30 об. (опубл.: Акты Западной России. – Санкт-Петербург, 1846. – Т.1. – №119. – С.145).
- ²² *Грушевський М.* Історія України-Руси. –Т.5. – Л., 1905. – С.230; К., 1994. – С.230; *Клепатський П.* Очерки по истории Киевской земли. – Одесса, 1912. – Т.1. – С.320–321.
- ²³ На це звернула увагу О.Русина у статті «До проблеми початків київської магдебургії» (у зб.: Самоврядування в Києві: історія та сучасність... – С.89). Дослідниця навела також слушний приклад щодо наявності уряду віята в 1480 р. у м. Путивль, яке, звісно, не могло раніше за Київ отримати магдебурзьке право. Але функціонування цього уряду в такому крайньому місті Київського воєводства, розташованому на кордоні з Московією, свідчило, на нашу думку, про проникнення елементів «німецького права» далеко на схід держави ще за часів литовського князя Казимира IV.
- ²⁴ Порівн. за «Руською правдою» за Троїцьким списком: Правда русская. Тексты / Под ред. Б.Д.Грекова. – Москва, 1940. – С.107–108.
- ²⁵ «Били нам чолом мещане киевские все посполство и вказали перед нами листъ доброе памяти отца нашего Казимера, короля полского и великого князя литовского, што его млсть ихъ пожаловалъ как было за великого князя Витовта, и просили нас абыхмо то им нашим листомъ потвердили. И мы подлугъ листу отца нашего также им дали на то сес наш листъ...» (РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Д.5. – Л.29 об.; опубл.: Акты Западной России. – Санкт-Петербург, 1846. –Т.1. – №119. – С.144).
- ²⁶ *Białowiejska W.* Stosunki Litwy z Moskwą w pierwszej połowie panowania Aleksandra Jagiellończyka (1492–1499) // Ateneum Wileńskie. – 1930. – S.750–752.
- ²⁷ *Русина О.* До проблеми початків київської магдебургії... – С.97. Див. також прим. №27 до передрукованої статті у збірнику «Студії з історії Києва та Київської землі» на с.171.
- ²⁸ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Д.6. – Л.256; опубл.: Акты Западной России. – Т.1. – №170. – С.194–195.
- ²⁹ Акты Западной России. – Т.1. – №175. – С.198–200; №185. – С.214–215.
- ³⁰ Обмеження стосувалися, зокрема, ремісничої сфери – міському урядові наказувалося виділити 15 ремісничих будинків і передати їх під замкову юрисдикцію. Див.: *Дружчыц В.* Места Менск у канцы XV і пачатку XVI ст. // Працы БДУ. – Мінськ, 1926. – №12. – С.5; Белоруссия в эпоху феодализма: Сб. док. и мат. в трёх томах. – Минск, 1959. – Т.1. – С.407–408.
- ³¹ *Круглова Т.* Магдебургское право в Киеве: поиск точки отсчёта. – К., 1999.
- ³² Акты Западной России. – Т.1. – С.189–190. – №166.
- ³³ Там же. – С.195.
- ³⁴ *Круглова Т.* Магдебургское право в Киеве: поиск точки отсчёта. – К., 1999. – С.21–22; *Русина О.* До проблеми початків київської магдебургії... – С.94–96.
- ³⁵ *Русина О.* До проблеми початків київської магдебургії... – С.96.
- ³⁶ *Хорошкевич А.Л.* Русское государство в системе международных отношений конца XV – начала XVI в. – Москва, 1980. – С.104–108.
- ³⁷ Див. коментар А.Л.Хорошкевич до видання: Полоцкие грамоты XIII – начала XVI вв. / Сост. А.Л.Хорошкевич. – Москва, 1982. – Вып.4. – С.139. – Док. №226.
- ³⁸ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Д.9. – Л.118–120; опубл.: Lietuvos Metrica. Knyga Nr.9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9 / Parengė K.Pietkiewicz. – Vilnius, 2003. – P.141–142.

³⁹ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Д.17. – Л.245 об. – 249 об.; опубл.: Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год / Собр. и изд. под ред. В.Антоновича и К.Козловского. – К., 1868. – №25. – С.46–51.

⁴⁰ Дружчыц В. Места Менск у канцы XV і пачатку XVI ст. ... – С.5–6; Jaworski I. Przywileje miejskie na prawo niemieckie w Wielkiem Księstwie Litewskiem // Rocznik Prawniczo-Wileński. – Wilno, 1929. – Т.3. – С.49–51.

⁴¹ Jaworski I. Przywileje miejskie na prawo niemieckie... – С.60.

⁴² Дружчыц В. Места Менск у канцы XV і пачатку XVI ст. ... – С.11.

⁴³ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Д.6. – Л.258 об.; опубл.: Акты Западной России. – Санкт-Петербург, 1846. – Т.1. – №170. – С.195; Торговля на Україні XIV – середина XVII ст.: Волинь і Наддніпрянина / Упор. В.М.Кравченко, Н.М.Яковенко. – К., 1990. – С.45.

⁴⁴ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Д.6. – Л.258 об.; опубл.: Акты Западной России. – Санкт-Петербург, 1846. – Т.1. – №170. – С.195.

⁴⁵ Про це, зокрема, свідчить лист в. кн. лит. Олександра київському воєводі з «тайним наказом ... о приглашении крымского хана Менгли-Гирея к союзу против государя московского» від 27 листопада 1500 р. (Акты Западной России. – Т.1. – С.210–212. – №183). Про те, що київські воєводи за литовської доби виконували роль «великих послів» до Криму зазначав П.Клепатський (див.: Очерки по истории Киевской земли... – С.94).

⁴⁶ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Д.6. – Л.429–431; 15 березня 1619 р. копія цього листа була видана київському митрополитові, нині вона зберігається в: Центральний державний історичний архів України в м.Києві. – Ф.62. – Оп.1. – Спр.1а; опубл.: Акты Западной России. – Т.1. – №207. – С.355–356. Упорядники видання припустилися помилки при розшифруванні 6-го індікту і продатували акт 1503 роком.

⁴⁷ Акты Западной России. – Т.1. – №210. – С.358–359.

⁴⁸ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Д.9. – Л.118–120; опубл.: Lietuvos Metrica. Knyga Nr.9 (1511–1518). Užrašų knyga 9 / Parengė K.Pietkiewicz. – Vilnius, 2003. – P.141–142.

⁴⁹ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Д.9. – Л.119 об.; Lietuvos Metrica. Knyga Nr.9 (1511–1518). – P.141.

⁵⁰ Там же.

⁵¹ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Д.17. – Л.245 об. – 249 об. Із цього тексту робилися надалі копії привілею на магдебурзьке право Києву. У першій чверті XVIII ст. він був перекладений українською мовою срібнянським сотником Антоном Трохимовичем Троциною та журавським сотником Михайлом Ягельницьким. Саме цей список використали надалі для публікації привілеїв В.Антонович і К.Козловський у збірнику «Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год» (К., 1868) та П.Муханов в «Историческом сборнике» (изд.2. – Москва, 1866).

⁵² РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Д.17. – Л.245 об. – 249 об.; опубл.: Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год. – Док.№25. – С.46–51.

⁵³ Цит. за: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 8412; копія: РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Д.231. – Л.80; опубл.: Акты Южной и Западной России, собранные и изданные археографической комиссией. – Т.1 (1366–1598). – Санкт-Петербург, 1862. – Т.1. – №68. – С.57–58.

The article is dedicated to controversial problem in Ukrainian historiography of introduction of Magdeburg law in Kyiv. Basing on documents of Lithuanian metrics and also by means of comparative analysis with other towns of Grand Lithuanian Duchy the author underpins his own attempt concerning dating of the first privilege on Magdeburg law for Kyiv, coming to a conclusion that this law was established in the city step by step with some privileges of the years 1498, 1502, 1514, 1516.